

Jazykový koncept pojmu VODA v češtině a chorvatštině⁴²

SVATAVA ŠKODOVÁ, SONJA VOJVODIĆ

Abstrakt: Cílem textu je představit metaforické užívání pojmu voda v širokém slova smyslu v chorvatštině a v češtině. Vycházíme z předpokladu, že voda je nevyhnutelnou zkušeností každého lidského společenství a je pro jeho život natolik důležitá, že není možné, aby pomocí své zkušenosti s tímto elementem neformovalo různá obrazná vyjádření umožňující náhled na jiné abstraktní jevy a situace, k nimž neexistuje možnost přímého vyjádření lidské zkušenosti. Na druhou stranu je zjevné, že kulturní zkušenost s vodou se u jednotlivých národů liší i podle toho, s jakými vodními útvary se ten který národ setkává ve svém reálném geoprostoru. Z tohoto důvodu jsme se rozhodli pro porovnání mezi chorvatštinou a češtinou, tj. pro porovnání jazyků národů, z nichž jeden má kulturní zkušenost s mořem jako vodním útvarem, zatímco zkušenost druhého se vztahuje v principu na malé vodní útvary v podobě rybníků, potoků a malých řek. Cílem analýzy není přinést vyčerpávající soubor metaforických vyjádření užívajících pojmu voda, ale formulovat a porovnat kognitivní koncepty, které oba jazyky užívají.

Klíčová slova: kognice, metafora, voda, kognitivní koncept

Abstract: The text aims to introduce the metaphorical use of the concept of *water* in a broad sense in the Croatian and the Czech language. We assume that water is an inevitable experience of every human community and it is so important for its life that it is not possible to avoid using the experience with this element to formulate various metaphorical expressions allowing insight into other abstract phenomena and situations that have no direct expression of human experience. On the other hand, it is obvious that the cultural experience of water in individual nations differs depending on the experience with the water bodies which they meet in their real geospace. For this reason, we decided to compare the Croatian and the Czech language, i.e. to compare the languages of nations, one of which has a cultural experience with the sea as a body of water, while the experience of the other one applies in principle to small water bodies in the form of ponds, streams and small rivers. The goal of the analysis does not provide an exhaustive set of metaphorical expressions of water, but we aim to formulate and compare cognitive concepts used by the both languages.

Key words: cognition, metaphor, water, cognitive concept

42 Tento text vznikl za podpory projektu Univerzity Karlovy Progres č. 4, Jazyk v proměně času, místa, kultury. Za pomoc při překladu z chorvatštiny (též do chorvatštiny) děkujeme kolegyni A. Adamovičové.

Úvod

Mysl, její vznik a projev jsou základem chování každého člověka. Člověk, který je každodenně ve styku s okolím, zpracovává informace všeho druhu a na základě své zkušenosti utváří systém symbolů patřících do oddělených kategorií pojmů určených podobnými vlastnostmi. Tyto pojmy jsou podřazeny vyšší organizační struktuře, resp. schématu, který je komplexním prvkem zahrnujícím v sobě strukturu myslí v dlouhodobé paměti. Koncept organizace pojmové zkušenosti zavedl roku 1932 britský psycholog Frederic Barlett, blíže viz Schwarzová (2009: 75). V jeho pojetí je naše mysl organizovanou hmotou „organised mass“, v níž dříve uložené informace předurčují schopnost zapamatování informací následných. Jakým způsobem se informace dostávají do dlouhodobé paměti? Tato otázka se týká aktivování předem zmíněných znalostí, čili reprezentace, které mohou být výrokového či obrazového charakteru. Znalosti výrokového charakteru jsou abstraktní, zahrnují jazykovou formu, zatímco obrazová reprezentace je konkrétní a zahrnuje vizuální ztvárnění informací. Schopnost vytvářet vizuální reprezentace nám umožňuje snáze si pamatovat informace a lépe jim rozumět (Schwarzová 2009: 81).

Vytvářet vizuální reprezentace může nejenom jedinec, ale i celé jazykové společenství, které na základě společných zkušeností určité reprezentace sdílí. S ohledem na schopnost člověka myslet obrazně je třeba připomenout fakt, že při vyjadřování jednotlivce o světě nejde o přímý popis skutečnosti, nýbrž o jeho osobní vnímání a interpretaci téhož. Tímto způsobem se chápání a pocity každého z nás potkávají s okolím, přičemž se vyměňují informace, jež adresáti dále zpracovávají subjektivně. Jestliže se v procesu popisování světa stane, že se pojem z jedné domény snažíme uplatnit v doméně jiné, vzniká metafora (Janda a kol. 2004: 23). Metafora se zakládá na naší zkušenosti a zároveň je důsledkem pojmotvorných procesů.¹

Cílem textu je představit metafory užívající pojmu voda, tyto metafory kategorizovat do dílčích konceptuálních schémat a následně porovnat jejich konceptuální užití v češtině a chorvatštině.

Reálná zkušenost Čechů a Chorvatů s vodou se v mnohém jistě shoduje, pokusíme se však představit případy, které reflektují zkušenost odlišnou. Z hydro-mapy České republiky je zřejmé, že zkušenost Čechů s vodou jako geografickým útvarem je utvářena především malými řekami, rybníky, studánkami. Oproti tomu předpokládáme, že Chorvaté jsou národem, v jehož zkušenosti s vodním živlem bude jistě určitým způsobem dominovat moře.²

1 Pro podrobnosti ke vzniku metafor srov. Cormac (1985) a Lakoff–Johnson (2002).

2 Nejvíce frázemů souvisejících s mořem se vyskytuje v dialektu lokalizovaném do pobřež-

Otázkou, na niž se pokusíme odpovědět, je, do jaké míry je rozdílná zkušenost s vodou reflektována i v samotném jazyce, resp. v metaforických systémech obou jazyků.

Při excerpci metafor jsme se řídili vybranými konceptuálními schémata, v rámci kterých jsme následně porovnávali zvolené metaforu v obou jazycích. Ve vybraných případech jsou koncepty obsahující metaforu vody v kapalném skupenství doplněny o metaforu zahrnující vodu v pevném či plynném skupenství. Jednotlivé metaforu jsme porovnali s možnostmi jejich přímého překladu do chorvatštiny nebo naopak do češtiny, dále jsme uváděli příklady metafor, u nichž v jiném jazyce nenacházíme přímý ekvivalent.

Cílem textu není uvést vyčerpávající soubor českých a chorvatských metafor sjednocených pojmem vody, ale představit kognitivní koncepty pojetí vody v odlišném kulturním prostředí obou jazyků.

V uvedených příkladech neklademe důraz na rozdíl mezi přirovnáním a metaforou. „Všechna přirovnání jsou vlastně metaforu.“ (Janda a kol. 2004: 23).

Koncept 1: Přírodní jevy a skupenství vody

Koncept vody je velmi důležitý ve všech jazycích, které se však mohou ve formování kognitivních konceptů zachycujících vodu různit podle typu zkušenosti s charakterem daného živlu.

Pokud se jedná o obrazné výrazy, tyto dva slovanské jazyky, čeština a chorvatština, mají mnohé společné. Přitom je však třeba brát v úvahu, že jazykové obrazy vznikají nejen jako důsledek zkušenosti jedince, ale jako zkušenost celé kultury. V obou jazycích tedy najdeme shodné jazykové obrazy, které jsou vytvořeny na základě pocitů, jež se utváří díky různým skupenstvím vody reflektujícím její teplotu: *studený jako led / hladan kao led, studená sprcha / hladan tuš, chladný pohled / hladan pogled, vypařit se jako pára nad hrncem (iščeznuti, nestati)*.³ Tato shoda je způsobena především tím, že naše fyzická zkušenost přímého kontaktu s vodou v různých skupenstvích, vyvolává podobné pocity, které cítí každý bez ohledu na sociokulturní rámec.

ního pásu – čakavštině. Tyto frazémy však nejsou omezeny pouze na tento dialekt, ale vyskytují se v národním jazyce v celé jeho šíři. V rámci textu se nesnažíme o zmapování regionální rozšířenosti jednotlivých frazému. Dále lze také předpokládat, že na vznik frazémů mají vliv i jiné jazyky či sociokulturní kontext. Tento typ zkoumání by však předpokládal další samostatnou studii.

- 3 V rámci celého textu se používá uvedených metafor a překladu za lomítkem, pokud metaforický význam existuje v obou jazycích. Pokud se metaforický význam vytváří pouze v jednom z jazyků, uvádíme volný překlad do druhého jazyka v závorce. Tj. např. *studený jako led / hladan kao led; nemít ani páru (nemati pojma)*.

Tento fakt vede k možnosti rozdělení metafor obsahujících pojem vody v různých podobách do dvou základních skupin. První skupinu tvoří jazykové obrazy utvořené na základě primárně přeneseného významu, tj. na základě přímého přenosu určité vlastnosti či znaku vody na jiný jev, např. *studený jako led*. / *hladan kao led*. V této skupině můžeme očekávat maximální shodu mezi oběma jazyky. Např. led v obou jazycích znamená nejistotu a hranici, poněvadž po jehož povrchu lze jen klouzat. V češtině *Pohybovat se na tenkém ledu (kretati se na tankome ledu)*, v případě vyjádření nejistoty ohledně prováděné akce. V obou jazycích pak led tvoří povrch vody, což v kognitivní lingvistice metaforicky představuje hranici mezi dvěma „nádobami“⁴; hranici mezi jistotou a nejistotou, pozitivním a negativním: *probiti led / prolomit ledy*, resp. zrušit negativní překážky v určité situaci.

Druhá skupina se skládá z metafor sekundárně přeneseného významu. V této skupině je určitá vlastnost vody de facto interpretována a jinému jevu je přiřčena na základě implicitní charakteristiky, která může být kulturně zatížena; jako příklad uvedme českou metaforu *nemít ani páru*, která již nemá paralelní metaforický překlad do chorvatštiny (*nemati pojma*). Dále dochází k pojetí páry jako skupenství v obou jazycích. V metafoře *být pod parou / biti pod gasom* ve významu být opilý, chorvatský ani český obrazný svět již neuznává přímo vodu, ale plyn.

Hlavním rozdílem mezi těmito dvěma skupinami metafor je vzdálenost vzniklé metafory od původního významu daného slova. V případě primárně přeneseného významu si lze představit stejný pocit, jež by vyvolala i opravdová situace při setkání s určitým přírodním jevem, zatímco sekundárně přenesený význam odkazuje především k vzdálenější představě o daném jevu, nikoli k jeho přímému významu.

Jak už bylo zmíněno, do první skupiny budou patřit metafory, jejichž vznik je v obou jazycích podobný. Pevné skupenství vody, tedy *led*, tvoří spolu s plyným skupenstvím, *pára*, a kapalným skupenstvím, *voda*, obrazy, které se shodují v obou jazycích.

Koncept 2: Kapka vody jako metaforická množstevní jednotka

Voda sama je amorfní látkou, která musí být kvantována pomocí jiných kontejnerů. Jednou z metafor založených na kvantifikaci vyjadřujících velmi malé množství jsou metaforicky užívaná slova *kapka*, které navíc může být úzce propojeno s frekvencí či plynulostí nějakého jevu či pohybu. Čeština i chorvatština použijí např. přirovnání *Zmizet jako kapka v moři / nestati kao kap u moru*,

4 Nádoba je kognitivní koncept pro metaforické vymezování jednotlivých jevů, blíže viz Šlédrová (2007).

čímž je míněna nevýraznost, titěrnost, zanedbatelnost vzhledem k celkovému vysokému počtu a splynutí s okolím. Podobný význam je zachycen i v metafoře *je to kapka v moři / kap u moru*, která v obou jazycích označuje nicotné množství v rámci velkého celku.

České pojetí kapky a slzy znamená tedy malou míru, nebo dávku; v chorvatském jazyce se v některých paralelních situacích objevují metaforická vyjádření, v nichž není užito vody, ale popisují situaci pomocí slova *mrva*, *mrvica* – *drobek*. V konceptu malého množství je v českém jazyce také možno užít slova *drobek*, ale i *kapka*, *slza*, *slzička*, což ve stejném významu zahrnuje dva objekty rozdílné fyzikální struktury (*drobek* či *kapka* ve smyslu maličko). V českém jazykovém obrazu světa je např. možné *sníst kapku polévky*, což je v chorvatštině vyjádřeno pouze pomocí obrazu *lžice pojeo je tek žlicu juhe (snědl sotva lžící polévky)*. Poměr českého a chorvatského *kapka/mrva* ukážeme na příkladu sekundárně přeneseného významu *nemít kapku slušnosti / nema ni mrvu pristojnosti*, který se v chorvatštině skoro nikdy nevyjádří užitím *kapi/kapky*, ale *mrvom/drobkem*. Ve shodě s uvedeným příkladem docházíme k závěru, že malá míra v chorvatštině bývá označena spíše pevným skupenstvím, zatímco české frazeologické slovníky ukazují v témže významu na možnost užít jak pevné, tak kapalné skupenství, tedy *drobek* či *kapku* (viz Čermák-Hronek–Machač 1994: 315).

V chorvatštině je obraz kapky využit při specifikaci pocitů, emoce jsou měřeny kapátkem, kterým mohou být i dávkovány (dávat málo, věnovat někomu málo svých emocí). *Mjeri osjećaje na kapaljku. (Měří pocity kapátkem.)* Podobně také v chorvatštině i češtině *imati kap sreće / mít kapku štěstí*, jež v obou jazycích užívají jako měřítko *kapku*.

Další metafory, které užívají v chorvatštině konceptu *kapky* pro měření a odměřování, a z nichž ne všechny jsou pomocí stejného vodního konceptu převoditelné do češtiny např.:

Ljudi kapaju (lidé kapají), tj. přicházejí pomalu, v menších skupinách.

Kap po kap / kapka po kapce, tj. velice opatrně a pomalu dávat.

Ni kapi / ani kapku, tj. nemít vůbec.

Kao kap (ulja) (jak kapka(oleje)), tj. velice mladý člověk.

V chorvatštině je pojem vodního množství *kapky* spojen s představou jemnosti a bezmocnosti, což je dobře ilustrovatelné např. na přirovnání *Čuvati nekoga kao kap vode na dlanu (střežit někoho jako kapku vody na dlani)*, v českém metaforickém systému tomuto přirovnání odpovídá *Střežit něco jako oko v hlavě*.⁵ V češtině se pak vyskytují i metafory, v nichž je užít koncept *kapky* v negativním smyslu; je to přirovnání vzniklé na základě nepříjemné zkušenosti braní léků v kapkách, tj. *Dát někomu kapky (očítati nekome bukvicu)*, ve

5 Tato metafora užívající oka se vyskytuje i v chorvatštině.

významu ostře kritizovat, které není převoditelné pomocí obrazu kapky do chorvatštiny.

Koncept 3: Voda jako metaforický rámec pro popis lidského jednání

Pohyb živočichů, tedy i člověka, ve vodě je označen jako *plavání*. Tento základní pohyb inspiroval k utváření mnoha metaforických výrazů, jimiž se přenáší jednotlivé aspekty realizace této činnosti na různé oblasti každodenního života. Ačkoliv by se mohlo zdát, že činnost plavání a zkušenost s ní musí přesahovat dílčí kulturní zkušenost, nacházíme právě v rámci tohoto konceptu výrazné odlišnosti mezi chorvatštinou a češtinou.

V obou jazycích jazykový obraz vody spojený s popisem chování ukazuje na fakt, že voda není přirozeným prostředím pro člověka, což v extrémním případě ukazuje chorvatská metafora *skočiti u vodu* (*skočit do vody*) ve významu obětovat se nebo spáchat sebevraždu, ale i paralelní metafora v češtině a chorvatštině *čítit se v něčem jako ryba ve vodě / osjećati se kao riba u vodi*.

V chorvatštině může být obraz plavání jako pohybu člověka ve vodě jednoznačně pozitivní zkušeností, jak ukazují např. metafory:

Zaplivaog je u poslovne vode (*Začal plavat v obchodních vodách*), ve významu začít se něčím zabývat.

Pliva u tim vodama (*Plave v těch vodách*), ve významu dobře se vyznat v něčem.

V chorvatském jazykovém obraze se začátek pohybu ve vodě přenáší i do významu *začít pracovat*. Práce je tak reprezentována vodou, v níž člověk plave, jestliže je pracovní úspěšný.

Do tohoto konceptu dále náleží i metafora *Zaplivati u nečije vode* (*vlout do něčích vod*) ve významu uznat něčí postoj.

O českém obraze vody v jazyce v této oblasti je možné říct, že je v mnohém zcela protichůdný chorvatskému. Na rozdíl od chorvatského český mluvčí plave právě v oblastech, kterým příliš nerozumí a potom *v něčem plave*, např. *plavat v matematice* (*plivati u matematici*). Voda v tomto kontextu znamená i určitou bezmocnost plavát *u zkoušky* (*plivati za ispita*). Pošle-li český mluvčí *někoho k vodě* (*poslati nekoga k vodi*), neznamená to rozhodně nic pozitivního. Se slovesem *odplavit* se pak navíc spojuje například smutek, což je důkazem pocitu nejistoty, kterou český obrazový svět cítí před vodou. Jestliže *odplavíme smutek* (*otplaviti tugu*), posíláme ho od sebe vodou a zároveň zůstáváme na pevné půdě. Pevnina se suchem jsou protikladem nejistoty, kterou utváří voda *být v suchu* versus *namočit se do něčeho*. Naopak v chorvatštině se obrazně používá sloveso *nasukati se* (*najet na písek, uvíznout na mělčině*) ve významu octnout se v problémech v důsledku špatných podmínek. Stejný původ má ale i český obrat *být na suchu*, tj. bez peněz, bez prostředků. Metafora *nabírat*

vodu řešetem / grabiti vodu rešetom (u rešeto) znamená dělat marnou práci, podobně jako dnes již méně frekventované chorvatské frazémy *bacati (sipati) sol u more (syapat sůl do moře)* nebo *sipati pijesak u more (syapat písek do moře)*. Čeština toto vyjadřuje frazémem *nosit dříví do lesa*, který chorvatština neuznává. Další metaforou, již v chorvatštině označujeme marnost, je *pisati po vodi/psát po vodě*.⁶

Koncept 4: Moře jako metaforický rámec představující nebezpečný prostor

Moře představuje základní rozdíl ve zkušenosti s vodou mezi Chorvaty a Čechy. Vzhledem k neexistenci přímé každodenní zkušenosti s mořem, se ani v českém metaforickém systému nevyskytuje koncept moře jako něčeho zásadního, vyjma pojetí *moře* jako čehosi kvantifikačně velikého, zcela bez pozitivního či negativního příznaku, např. *moře slz / more suza, moře času / more vremena, moře starostí / more briga, moře piva / more piva*.

Naopak v chorvatštině představuje moře zásadní kognitivní koncept. S mořem je spojen jeden z nejméně frekventovaných chorvatských výrazů pro beznaděj *Sve lađe su mu potonule (potopily se mu všechny lodě)*. Uvedená metafora odkazuje přímo k pocitu mluvčího a znamená nenávratnost lepších časů.

Zkušenost chorvatského mluvčího s mořem poukazuje na nebezpečí, které v sobě moře nese, důsledkem čehož vznikla tato rčení:

Hvali more, drž' se kraja (chval moře, drž se břehu), užívané jako varování ve významu *Neriskuj příliš!* Či paralelní *Ne vjeruj moru (nevěř moři)*. S mořem je spojeno i rčení *Budali je more do koljena (blbec má moře po kolena)*, odkazující na indiferentnost ke komplikovaným okolnostem, ignoraci možných nebezpečí a neodůvodněné sebedůvěře v dané situaci.

Strach z vody, zvláště z neklidné vody, dal potom v chorvatštině přenesený význam *ostrovu*, který jednoznačně představuje klidný a bezpečný bod v rušném a ohrožujícím okolí. I čeština užívá tohoto konceptu, který je převzatý jako obecná zkušenost. V chorvatštině existuje i opozitní pojetí ostrova jako prostoru uprostřed moře, který nesouzní se svým okolím, tj. jehož význam není pozitivní. Běžně se užívá *Taj sastanak mi je otok usred dana (tato schůze je mi ostrovem uprostřed dne)*, čím se míní, že se nehodí do předem naplánovaného rozvrhu. Ostrov v tomto příkladě hraje jinou roli než v předcházejícím, je zde fyzickou překážkou, zatímco moře jako voda je zde opět pozitivním aspektem představujícím plynulost a harmonii, která je ostrovem narušována.

6 Frazém *psát po vodě* je v češtině součástí pouze básnického jazyka.

Koncept 5: Voda jako negativní jev

Protože je voda substancí, která není dobře přístupná lidským smyslům – ve vodě špatně vidíme, nejsme schopni cítit, slyšet, naše orientace je porušena – poskytuje kognitivní prostor pro popis lidského strachu z nejasných událostí. Nečistá a neprůzračná voda není životadárnou tekutinou, ale naopak představuje prostor nějaké zákeřné činnosti; v češtině i chorvatštině proto při popisu zatajování informací, znejasňování situace používáme obraty jako *čeřit vodu (uzburkavati vodu)*, *kalit vodu / mutiti vodu*, můžeme také *lovit v kalných vodách / loviti u mutnom* či *ve stojatých vodách se daří korupci (u stajaćicama cvjeta korupcija)*. Sem také patří metafory vystavené na základě obraznosti spojené s lexémem *bláto*. Jak v chorvatštině, tak v češtině používáme metaforu *házet po někom blátem / bacati blato na nekga* ve významu pomlouvat někoho. Z bláta jako negativního prostředí můžeme někoho zachránit: *vytáhnout někoho z bláta (bryndy) / dići nekoga iz blata*. V chorvatském obrazovém systému vznikla též metafora *valjati se u blatu (válet se v blátě)* znamenající dopuštění se nečestného činu, anebo zažití úpadku. Lexém *bláto* v obou jazycích spojujeme s nekalými činnostmi, v češtině dále tuto tezi potvrzuje metafora *bahno společnosti (društveno blato)*⁷ označující fenomén chudoby (též duševně jako pojetí nemorálnosti), který můžeme dále rozšířit o metaforu *zabřednout do bahna společnosti (zabasati u društveno blato)* v podobném významu. V chorvatštině slouží voda, resp. obrazy s ní spojené, k popisu podvodů. Tyto metafory ve většině nenacházejí přímý ekvivalent v češtině:

Otkrivati toplu vodu (vynalézat teplou vodu), též *soliti more, (solit moře)*, tj. jednat o něčem, co už je všeobecně známo, o čem není třeba diskutovat. V češtině nacházíme v tomto negativním významu např. metaforu *agent s teplou vodou (agent s toplom vodom)* označující neodbytného člověka, který nám vnucuje něco nepotřebného, nebo *kalit vodu*, tj. nějakou svou činností maskovat či zastírat své nepoctivé úmysly nebo činnost, nebo působit hádky a rozeprě.

To ne pije vodu (To nepije vodu) pro vyjádření pochybností o korektnosti člověka či situace. Reálná nezbytnost vody pro život všech živočichů zde slouží jako pozadí pro vyjádření naprosté pochybnosti o něčem, co vodu nepotřebuje, tj. zcela jistě s tím cosi není v pořádku.

Dalším spojením je *zakuhati neku situaciju (zavařit situaci/problém)*. V češtině můžeme podobným způsobem *zavařit něco někomu*, tj. zneříjemnit situaci.

Prodavati maglu (prodávat mlhu) ve významu podvádět, dávat klamné sliby.

7 V chorvatštině se v podobném významu vyskytuje metafora *društvena močvara/žabokrečina (bažina společnosti)* označující zaostalou společnost bez tendence k vývoji, anebo bez idejí.

Isprana priča (Vypraná událost) ve významuneaktuální události.

V tomto negativním významu můžeme v češtině poukázat na metaforu užívající vodu pro popis negativní události *někomu teče do bot (teče mu u cipele)*, navozující nepříjemný fyzický vjem odkazující k nepříjemné situaci, či *tichá voda břehy mele / tiha voda bregje dere*, poukazující na nebezpečí, kterého si na první pohled nemusíme být vůbec vědomi a které zaznamenáme až příliš pozdě. Zařadit do této skupiny lze i rčení *vařit z vody (kuhati od vode)*, kde voda slouží jako obraz výživové nedostatečnosti.

V obou jazycích se pak objevují metafory, v nichž je pojetí vody založeno na její potenciální nebezpečnosti pro život. Z toho důvodu vznikají i obrazná jazyková spojení, v nichž je voda prostředkem k odstranění nežádoucího objektu z našeho okolí. Frekventované chorvatské přísloví *prvi mačići se u vodu bacaju (první koťátka se házejí do vody)* vyjadřuje velmi expresivním způsobem, že první nezdar je omluvitelný a neznamená další neúspěchy. S podobnou motivací vznikla i další metafora: *Neka ga voda nosi (ať ho voda odnese)* ve významu – nech něco běžet, nebo být tak, jak je, a to v případě, když se s určitou situací smíříme.

Koncept 6: Voda jako překážka

V předcházejících konceptech se element vody objevuje jako cesta, jako směr pohybu, nebo prostředek pohybu určitých předmětů, včetně abstrakcí, myslí. Voda však také může v cestě překážet. V češtině i chorvatštině můžeme pozorovat dva základní typy překonávání vody: procesem cestování vodou, nebo pohybem přes ni tím, že se kontaktu s vodou pokoušíme vyhnout. První se vyjadřuje například slovesem *přeplovat* a druhý slovesem *přemostit*. Při překonávání životních situací, jakými jsou nesnáze, obtíže, krize, problémy atp. užíváme pojmovou metaforu, v níž problém je zastupován právě vodou.

Jiným náhledem na problematiku životní situace je koncept, v němž voda nepředstavuje přímo překážku, ale spíše koncept etapy a propojování diametrálně odlišného. V češtině i chorvatštině nacházíme vyjádření typu *Tato situace je mostem do dalšího života (Ova situacija most je do drugoga života)*, stejně tak se vyskytuje ve spojení *proplout úskalím (izvući se iz škripca)*, ve významu překonat nesnáz a nenarazit přitom na břeh. Nesnáze jsou přirovnávány k obtížným úsekům trasy, např. peřejím, průlivu se silným proudem; je tedy nutné proplout a nenarazit do břehů, balvanů, překážek, mezi nimiž voda protéká a na které nás může vrhnout.

V tomto konceptu již můžeme pozorovat specifické metaforické zapojení slova *moře* v chorvatštině, které představuje neznámo, v jeho frazeologickém použití naznačeno, do jaké míry je člověk oproti němu „malý“ a bezmocný.

Jestliže použijeme teorii metafory nádob, můžeme objasnit, proč je most důležitý při popisu metafory vody. Lze říci, že nádoba při utváření kategorie či při třídění objektů svými hranicemi hraje roli pro oddělení dvou prostor. Voda, jako překážka činí přírodní pomezí čáru mezi dvěma nádobami – břehy. Most je umělým „prostředníkem“, kterým případnou situaci můžeme přemostit. Zmíněné vysvětluje spojení *strhnout/spálit za sebou všechny mosty / porušiti sve mostove za sobom*, které znamená neodvolatelný krok.

Závěr

Kognitivní metafory vznikají v jazyce v souvislosti s kulturou toho kterého národa. Obrazné popisování světa pomocí metafory, metonymie nebo personifikace činí jazyk hmatatelnějším a rozmanitějším. Popis a porovnání metaforických systémů pomáhá porozumět podobnostem, ale i odlišnostem náhledů na situace v každodenním jazyce. Skutečnost, že každý jedinec potřebuje vodu k přežití, je důvodem, proč je metaforičnost vody rozšířena ve všech jazycích světa. Text se pokouší o porovnání dvou jazyků, které se, v zacházení s vodou a v obrazném popisu chování lidí v mnohém shodují, ale také liší, což interpretujeme jako důsledek vlivu kulturního prostředí a zkušeností s daným jevem. Analýza českého a chorvatského obrazu vody ukázala, že tato dvě pojetí vody jsou v mnohém podobná a vytvářejí totožné kognitivní koncepty, zvl. pokud je voda zdrojem vjemů spojených s přímou fyzickou percepcí jejích jednotlivých skupenství. Jakmile se metaforická formulace vzdaluje od těchto fyzických vjemů, začíná se rozrůžňovat i v jazykovém pojetí. Zvláště poukazujeme na pojetí vody-kapky jako měrné jednotky, které se v obou jazycích částečně překrývá, ale také se v určitých aspektech odlišuje. Pro oba jazyky představuje voda koncept, v jehož rámci se popisuje lidské chování. Zásadní odlišnosti v tomto konceptu spatřujeme ve vnímání prostředí vody jako pozitivního, resp. bezpečného prostředí či prostředí negativního, resp. nebezpečného. Samostatnou pozornost pak věnujeme metaforické reflexi konceptu vody v podobě moře, které je pro Chorvaty bližší životní zkušeností, zatímco v českém prostředí je zkušeností pouze okrajovou.

Na závěr lze říci, že metaforickými přirovnáními s vodou bychom mohli popsat velmi široké spektrum aspektů lidského působení. Při utváření obrazných výrazů je zásadní rozmanitost, kterou tento svět otvírá. Smyslové vnímání povzbuzuje jeho metaforické popisování, které se nakonec dokáže odpojit od svého primárního významu a utváří takto řadu metafor, v dnešním jazyce pevně zakotvených a těžce rozpoznatelných.

Bibliografie:

- Cormac, E. R. (1985): *A cognitive theory of metaphor*. London: A Bradford Book.
- Čermák, Fr. – Hronek, J. – Machač, J. (1994): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné*. Praha: Academia.
- Čermák, Fr. a kol. (1983): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání*. Praha: Academia.
- Červená, V. a kol. (1988): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné*. Praha: Academia.
- Fink Arsovski, Ž. – Kovačević, B. – Hrnjak, A. (2010): *Bibliografija hrvatske frazeologije i popis frazema analiziranih u znanstvenim i stručnim radovima*. Zagreb: Knjigra.
- Fink Arsovski, Ž. (2006): *Hrvatsko – slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjigra.
- Hrvatski jezični portal: <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>
- Janda, L. a kol. (2004): *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky*. Praha: Filozofická fakulta, Univerzita Karlova.
- Lakoff, G. – Johnson, M. (2002): *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host.
- Menac, A. – Fink Arsovski, Ž. – Venturin, R. (2003): *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Mijić, L. – Bartulović, A. (2016): Frazemi sa sastavnicom iz semantičkoga polja „voda“ u klasičnim jezicima i hrvatskom jeziku, *FLUMINENSIA* 28 (2016). 1, s. 123–141.
- Rejzek, J. (2001): *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda.
- Schwarzová, M. (2009): *Úvod do kognitivní lingvistiky*. Praha: Dauphin.
- Šlédrová, J. (ed.) (2007): *Obraz světa v jazyce II*. Praha: Filozofická fakulta, Univerzita Karlova.